

MAGYAR TÖRTÉNELMI EMLÉKEK
ÉRTEKEZÉSEK

Sorozatszerkesztő:
FODOR PÁL

A horvát–magyar együttélés
fordulópontjai

Intézmények, társadalom,
gazdaság, kultúra

Főszerkesztők:
Fodor Pál, Sokcsevits Dénes
Szerkesztők: Jasna Turkalj, Damir Karbić

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet,
Horvát Történettudományi Intézet
Budapest, 2015

BENE SÁNDOR

Constantinus és Victoria

Zrínyi Miklós első házasságának története

Zrínyi Miklós első, Draskovich Mária Eusébiával kötött házassága rövid ideig tartott (1646–1650), gyermek sem származott belőle, a magyar irodalomtörténet szempontjából mégis az egyik legfontosabb kapcsolat volt: az első nyomtatásban megjelent magyar nyelvű verseskötet, az *Adriai tengernek Syrenaia groff Zrini Miklos* (1651) valójában a tragikusan fiatalon elhunyt kedvesre való emlékezés, a neki állított verses síremlék.¹ Ehhez képest a házasság, s ha tágítjuk a kört, a jegyesség történetéről viszonylag kevés adat állt eddig rendelkezésre.² Széchy Károly Ráttkay Györgyre építő, Zrínyi javára elfogult, de a Zrínyi és volt apósa, Draskovich Gáspár közötti konfliktus tényeit tisztességgel ismertető összefoglalása³ után lassan eltűntek a magyar kutatás látószögéből a kontextus horvát vonatkozásai,⁴ s a Syrena-kötet bukolikus szerelmi történetének értelmezése szinte légüres térbe került. A horvát tudományosság a maga részéről már régen elengedte a témát; ma ennek már csak nyelvi okai vannak, de eredetileg mélyen politikai meghatá-

1 Kovács Sándor Iván: A lírikus Zrínyi. Szépirodalmi, Bp., 1985. 66.

2 Lásd Zrínyi meghívóit Baththyány Ádámmal, az esküvőre (1646. jan. 29.) és a temetésre (1650. dec. 6.), valamint az Eusébia haláláról tudósító levelet (1650. szept. 23.): Zrínyi Miklós összes művei. Kiad. Csapodi Csaba, Klaniczay Tibor. Szépirodalmi, Bp., 1958. II. Levelek. 50 (47. sz.), 137–138. (143. sz.), 133–134. (139. sz.); Keglevich Péter naplóját: *Ferdo Šišić: Dva ljetopisa XVII. vijeka. Starine Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 36. (1918) 368–389. (A *Deák Farkas*-féle 19. századi kiadás – Keglevich Péter naplója. Magyar Történelmi Társulat. 13. [1867], 238–249. – néhol hiányos és pontatlan fordítás.) – Széchy Dienes 1639. okt. 20-i levelét közli *Jenei Ferenc: A szerelmes Zrínyi*. PIM Évkönyve 1964. 49.; *Odescalchi Artúr: Két főrangú magyar érmész a XVII-ik században*. Századok, 7 (1873) 578–581. (Draskovich Miklós levelei Draskovich Gáspárhoz); *Szerémi [Odescalchi Artúr]: Gr. Zrínyi Miklós egyesség-levele gr. Draskovich Gáspárral, 1651*. Történelmi Társulat. 2. (1879) 598–600.; *Herner János–Orlovsky Géza: Macskási Boldizsár levele Teleki Mihálynak, felesége hűtlenségéről*. Lymbus. Magyarságtudományi Forrásközlemények 2. (2004) 79–83.

3 Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664. I. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1896. 128–150. (az udvarlás története); 307–314., 320–321. (a trakostyáni háborúról). Vö.: *Georgius Rattkay: Memoria regum et banorum regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae*. Cosmerovius, Viennae, 1652. 262–264., valamint: *Szerémi [Odescalchi Artúr]: Trakostyán vára a XVI-ik század végén és egy adat Zrínyi a költő életéhez*. Századok 13. (1879) 600–613.; *Emil Laszowsky: Trakošćan*. Prosvjeta, 1895. 368–371.

4 *Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós*. 2., átdolgozott kiad. Akadémiai, Bp., 1964. 340.; *Kovács S. I.: i. m.* 48.

rozottságú gesztusról volt szó. Ivan Kukuljević Sakcinski, a nemzeti kánon megalkotására szinte felmérhetetlenül nagy hatást gyakorló horvát tudós, a 17. század első feléről írott irodalomtörténeti monográfiájában Zrínyit a horvát nemzeti szellem önfeladásának példajaként mutatta be, aki tipikus neofita asszimilánsként a magyar sovinizmus egyik legfontosabb őse, Kosuth Lajos közvetlen szellemi előfutára lett.⁵

Az alábbiakban az üres teret – vagy legalábbis erősen hiányos kontextust – próbálom néhány új forrással kiegészíteni.⁶ Ezek alapján nem csupán a Syrena-kötet szerelmi verseit lehet szorosabban kontextualizálni, hanem beigazolódik egy régi sejtés is, mely szerint a régi magyar drámai irodalom remeke, a *Constantinusnak és Victorianak egymáshoz való igaz szerelmeikről írott comoediája* szintén kapcsolatba hozható Zrínyi Miklós házasságának történetével. Általánosabb értelemben a kutatás tanulsága az lehet, hogy a 19. századi nemzeti tudományok befelé építkező, az idegen anyagot inkorporálni vagy kivetni törekvő radikális emlékezetpolitikája nem csupán az értelmezéseket torzította, hanem az értelmezések alapját adó forrásanyagot is ideológiai szempontok alapján osztotta el, tudatosan zárva ki egymás látóteréből a kutatói közösségeket. Kora újkori kultúránk sok szálból szövődő anyagának rekonstrukciója nem öncélú, nem a memóriazavar egyszerű javítását célozza, hanem arra irányul, hogy megértsük e radikális emlékezetpolitika geneziséét, emlékezzünk a feledésre.

Történetem főszereplői a két Draskovich testvér, I. Miklós (1595–1662) és III. János (1603–1648), utóbbi horvát bán (1640–1646), majd magyar nádor (1646–1648), valamint unokatestvérük a család másik ágán, III. Gáspár (1605–1662) – az ő egyetlen gyermeke (s ezen ág utolsó sarja) pedig Draskovich Mária Eusébia (1628–1650), Zrínyi Miklós első felesége volt, akivel ez az ág ki is halt.⁷

5 Ivan Kukuljević Sakcinski: Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živiši u prvoj polovini XVII. veka. Albrecht, Zg., 1869. 266–297.; a Kossuth-párhuzam: 295–296. (A kérdésre külön tanulmányban kívánok visszatérni.)

6 Ladányi Ferenc Draskovich-genealógiája (Fructus honoris in arbore Illyrico Hungarica domus Draskovithianae, 1675) kiadatlan; autográf kézírata: Zg., Nacionalna i sveučilišna knjižnica, R 3572. (A kézirat digitális másolatát Tomislav Gregl bocsátotta rendelkezésemre, itt mondok érte köszönetet.) – A Széchy Károly által kivonatból ismert trakostyáni oklevelek ma a Horvát Állami Levéltárban (Hrvatski državni arhiv, a továbbiakban HDA) találhatóak: Obitelj Drašković, fond 711. kut. 23. (= Archivum maius, fasc. 59.) br. 3. (Csíky Bálint, 1646. márc. 10.), br. 4. (Szokolovich Mihály, 1646. máj. 24.). Már az eredeti trakostyáni anyagban elkeveredett (tévésen 1655-nél szerepelt) a legkorábbi tiltakozás, amelyet szintén Szokolovich Mihály adott be, 1645. okt. 8-án; fond 711. kut. 23. br. 10. – Draskovich (I.) Miklós diáriumát eddig nem azonosították, feldolgozását külön publikációban tervezem. A szöveg az MTA Könyvtár Kézírtárában őrzött Istvánffy-kötet (a versek autográf kézírata) lapjain szétszórva olvasható, K 53/II. – A Zágrábi Érseki és Káptalani Levéltár (Arhiv zagrebačke nadbiskupije, a továbbiakban: AZN) őrző a hivatkozandó legértékesebb anyagot, az 1645-i házassági szerződést, annak 1646-i módosítását és Draskovich Mária Eusébia 1647-i végrendeletét. (Munkám segítéséért köszönetet mondok a levéltár vezetőjének, dr. Stjepan Razumnak.)

7 Az alap ma is: Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal. III. kötet. Bejmel–Kozma, Pest, 1858. 390. Az eltérések, módosítások forrásai: Ladányi F.: i. m. *passim*, valamint Bartol Zmajčić: Postanak i razvitak roda Drašković. Kaj 5. (1972) 53–59.

A történet kezdetéhez lépünk vissza az időben, az 1620-as évek elejéig, amikor Frangepán (IX.) Miklós horvát bán a Bethlen Gábor elleni harcok idején engesztelhetetlen ellenségévé vált a Zrínyi családnak. A bán a belviszályon nem tudott úrrá lenni,⁸ s az uralkodó a békesség érdekében kénytelen volt őt elmozdítani posztjáról, hivatalát pedig, salamoni döntés eredményeként, a fiatal Zrínyi György, azaz a költő-politikus testvérpár apja kapta meg. A sértett Frangepán gróf még 1634-es végrendeletében is leszögezi: ő maga gyermektelen lévén, akkor folytatja unokaöccsei anyagi támogatását, ha azok is folytatják a család Zrínyi-ellenes politikáját.⁹ Ennek az ellenségeskedésnek Zrínyi Péter váratlan és merész lépése veszi életét, amikor 1641-ben feleségül veszi Frangepán Farkas leányát, Katalint.¹⁰ Az enyhülés azonban csak átmeneti, a törekeny családi békét pedig éppen Miklós házassági tervei borítják fel. Draskovich Mária Eusébiával kötendő házasságához ugyanis fel kellett bontatnia az akkor még gyermekleány Eusébiának Frangepán Györggyel (Farkas kisebbik fiával, Katalin bátyjával, IX. Miklós gróf unokaöccsével) kötött eljegyzését. A házasság nem pusztán személyes vonzalmon alapult, hanem Zrínyi birtokpolitikájával is összefüggött. A cél a korán elhalt apa politikai pozíciójának visszaszerzése és a család megrendült anyagi helyzetének rendezése volt: mindkettőhöz a stratégiai jelentőségű, Zágrábhoz közeli Draskovich-birtokok megszerzésén át vezetett az út. Gáspár gróffal pedig lehetett beszélni: az Alapy Margittal kötött házassága révén ugyan hatalmas vagyonnal gyarapította már meglévő, amúgy is jelentős örökségét, ám régiséggyűjtő szenvedélye és bőkezű egyházi mecénatúrája miatt folyton anyagi nehézségekkel küzdött.¹¹ Ma úgy mondanánk: „likviditási gondjai” voltak – s ezt használta ki Zrínyi, aki már 1639-ben előzetesen megegyezett vele a Frangepán-eljegyzés felbontásáról.¹²

A rokoni hírháló akkoriban is jól működött: Széchy Dénes, Draskovich Gáspár sógora (Sára nevű húgának férje) azonnal beszámolt Zrínyi Miklós egykori nevelőanyjának, Batthyányné Poppel Évának a történetekről. A levél egyetlen homályos pontja az, amikor arról beszél: „Az attiamfia, Nagsagos Asz-

8 Rattkay, G.: i. m. 190–191. Frangepán Miklósról lásd Petar Strčić: Nikola IX. Tržački. In: Hrvatski biografski leksikon. Gl. ur. Trpimir Macan. 4. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zg., 1998. 419–421.

9 IX. Miklós (1584–1647) testvére volt Frangepán Farkas (Vuk Krsto Frankopan, 1578 k.–1652), az ő két idősebb gyermekéről, II. Gáspárról (?–1653) és IV. Györgyről (1620–1661) van szó a végrendeletben. A két fiatalabb Katalin (Ana Katarina Frankopan, ?–1673) és II. Ferenc (Fran Krsto Frankopan, 1643–1671). A tersattói Frangepánok történetét okmányokkal lásd Radoslav Lopašić: Spomenici Tržačkih Frankopana. Starine JAZU 25. (1892) 201–332. (Az 1634. szept. 4-i végrendelet vonatkozó része: i. m. 247.)

10 Keglevich Péter naplója szerint 1641. okt. 27-én, lásd Šišić, F.: i. m. 376.

11 Ladányi F.: i. m. 53r–56r (a Draskovich Gáspárról szóló fejezetben) részletesen beszámol az Alapy-örökségről, az elköltött összegekről.

12 Frangepán (IV.) György később Forgách Zsófiát vette feleségül, lásd Lopašić, R.: i. m. 207. és 330.; Rattkay, G.: i. m. 213. szerint (aki személyesen ismerte), a későbbi határőrvidéki főkapitány-helyettes Frangepán György kiválóan zenélt, festészettel és szobrászattal is foglalkozott, kiemelkedően képzett volt a földrajztudományban és az erődítéstanban.

*szonyom, úgy hiszem, hogy megh kerdi az eszet, mert igen tsöndessen kezte magát viselni hozzam, tsak valami praktika ne uolna az allat az tsöndesen ualo uiseles al-lat.*¹³ Széchy Dénesnek ugyanis mind a leendő após, mind a leendő vő „aty-jafia” volt: az egyik a sógora, a másik az unokaöccse. De a kétértelműség any-nyiban szimbolikus, hogy mindkét atyafi túl akart járni a másik eszén.

A végkifejletet megelőzte egy ismert közjáték: Zrínyi ugyanis Esterházy Miklós nádor lányát, Anna Júliát is megpróbálta nőül venni, de nem járt siker-rel, Nádasdy Ferenc ajánlata többet nyomott a latban.¹⁴ Visszatért tehát az eredeti tervhez. A házassági szerződést 1645. május 24-én a zágrábi káptalan képviselői előtt kötötték meg: Draskovich Gáspár bevallást tett arról, hogy a stájerországi Praunecket, valamint a Varasd vármegyei Klenovnikot és Tra-kostyánt harmincezer rajnai forint értékben hozományul adja leányával. Zrí-nyi a maga részéről kinyilvánította, hogy ha utód nélkül ő halna meg előbb, mint Eusébia, akkor feleségét a Zrínyi család huszonnégyezer magyar forint lefizetése ellenében helyezheti birtokon kívül (de a birtok marad a Zrínyiek-nél). Ha viszont a feleség halálozna el utód nélkül, akkor a birtok visszaszáll Draskovich Gáspárra.¹⁵ A körmönfontan fogalmazott házassági szerződés pontosan tükrözi, kinek milyen aduk voltak a kezében. Az előző évben, 1644-ben, ketten együtt szervezték meg a Rákóczi György által a Felföldről elűzött Homonnai Drugeth János országbíró és családja kimenekítését. Gáspár gróf adta a helyet (Klenovnikot), Zrínyi biztosította az élelmiszer-ellátást, és fedez-te a szükséges költségeket.¹⁶ Draskovich Gáspár tehát értékes birtokok fölött rendelkezett, Zrínyinek viszont szabadon mozgatható pénzeszközök voltak a birtokában.

Keglevich Péter megbízható naplója ad hírt róla: az esküvőre 1645. június 4-én került sor Klenovnikon, az országbíró jelenlétében.¹⁷ Klenovnik a több ágra szakadt széles Draskovich rokonságnak afféle családi központja volt – közösen birtokolták a Draskovich család két ágának leszármazottai, ez idő tájt Zrínyi leendő apósa és III. János gróf, a horvát bán, de minden arra mutat, hogy tényleges használója Gáspár gróf volt, aki a reprezentációs célokra is

13 A levelet közölte *Jenei F.*: i. m. 49., értelmezéséhez: Uo. 40–41.

14 Esterházy Pál visszaemlékezése ifjúkorára (1635–1652). In: *Esterházy Pál*: Mars Hungaricus. S. a. r. *Iványi Emma*. Szerk. *Hausner Gábor*. Zrínyi, Bp., 1989. (Zrínyi-könyvtár 1.) 309.

15 A kulcsmondat, aminek később még jelentősége lesz: „Quodsi autem ipsam dominam Mari-am Eusebiam Draskovych (quod tamen Deus misericordissimus clementissime dignetur avertere) absque haeredis solatio debitum naturae persolvere obtingeret, extunc casu in tali, bona praenotata universa, in ipsum dominum comitem Casparem Drascovych fatentem re-deriventur et recondescendant.” AZN Locus credibilis D 187 (fasc. 10).

16 *Rattkay. G.*: i. m. 241. *Ladányi Ferenc*, aki itt szövegszerűen Ráttkayt másolja, egyszerűen ki-hagyja a szövegből Zrínyit: i. m. 55r.

17 *Šišić, F.*: i. m. 378. Homonnai Drugeth János az év végéig maradt Klenovnikon; nem sokkal az onnan való távozása után, 1645. dec. 17-én, gutaütésben meghalt. Lásd erről *Rattkay, G.*: i. m. 241.; *Nagy I.*: i. m. III. 404.

alkalmas kastély¹⁸ néhány évvel korábbi teljes felújítását is finanszírozta (akkor még volt miből).¹⁹ A Zrínyi-szakirodalom régi félreértése, hogy az eljegyzés/esküvő mai értelmezésében gondolkodik. Az okiratokból egyértelműen kiderül, hogy június 4-én a szó jogi értelmében teljes értékű esküvőre került sor, egyházi esketéssel, aláírt házassági szerződéssel – mindössze a lakodalom maradt hátra.²⁰

Itt kapcsolódik be a történetbe Draskovich (I.) Miklós gróf, a bán és a győri püspök testvére. Miklós különös, szinte különc figurája a családtörténetnek: szinte kizárólag tudós szenvedélyének, az érmegyűjtésnek élt. Tanulmányait a gráci jezsuita kollégium után a burgundiai Dole egyetemén folytatta, majd beutazta egész Európát, a magyar, a latin és a horvát mellett törökül, franciául, olaszul, csehül és németül is kitűnően tudott. Megszállott érme- és régiséggyűjtő volt, szakvéleményét vitás kérdésekben maga az uralkodó is kikérte. Unokatestvérével, Gáspár gróffal a numizmatikai érdeklődés hozta össze, no meg a közvetlen szomszédság: az 1624-es vagyonosztáskor Miklósnak jutott Markóc (a mai szlovéniai Markovci), amely alig 40 km-re volt Gáspár gróf ljutomeri főbirtokától.²¹ Miklós diáriumában a következő bejegyzést olvassuk 1646. február 9-én: „Visszajöttem Markócra Klenovnikból, ahova az előző év szeptember 16-án mentem.”²² A szeptember 16-ai dátum több mint árulkodó: a korszak szinte minden lakodalmát feljegyző Keglevich Péter naplója szerint éppen az ezt követő napon, szeptember 17-én került sor itt Draskovich János bán leánya, Borbála és Erdődy Farkas menyegzőjére,²³ vagyis Draskovich Miklós erre az alkalomra érkezett unokatestvéréhez, s hosszan maradt, a karácsonyt és az újévet is ott töltötte. A körülmények ismeretében jó eséllyel kockáztatható meg a feltevés: eredetileg Zrínyi Miklós és Draskovich Mária Eusébia menyegzőjét is ekkor ülték volna meg; a lakodalmat viszont, talán a menyasszony betegsége miatt, halasztani kellett.²⁴ Hogy teljes legyen a kép, a napló következő bejegyzése így

18 III. Draskovich János idejében a horvát szábor is többször ülésezett itt: *Milan Kruhek*: Posjedi, gradovi i dvorci obitelji Drašković. Kaj 5. (1972) 86.

19 A fényűző átépítés 10 000 forintba került; *Ladányi F.*: i. m. 53v.

20 Lásd a házassági szerződést („[...] unica adhuc nuptiarum solemnitate desiderata ac restante [...]”), 15. jegyz.-ben i. h.; az 1646-os lakodalmi meghívó is erre utal („Restabat aliud nihil, quam ut hoc sacramentum condigna nuptiali illustretur solennitate [...]”), *Zrínyi M.*: i. m. II. 418. (ford.: 50.). A probléma magyarországi kultúrtörténetének alapos elemzése: *Szabó András Péter*: Menyegzőtől menyegzőig. Gondolatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről. Századok 144. (2010) 1027–1083.

21 Draskovich (I.) Miklós életrajzát, a fenti adatokkal lásd *Ladányi F.*: i. m. 42r–44v.; *Ivan Kukuljević Sakcinski*: Glasoviti hrvati prošlih vjekova. Niz životopisa. Matica hrvatska, Zg., 1869. 175. Miklós és Gáspár közeli kapcsolatához: *Odescalchi, A.*: i. m.; *Szerémi [Odescalchi Artúr]*: A Draskovichok trakostyáni levéltárából. Történelmi Tár 40. (1893) 452.

22 „Redii ex Klenovnik ad S. Marcum 9. Februarij Anno 1646. quo iveram anno praecedenti, 16. Septembris.” MTAK Kézirattár, K 53/II. 79v.

23 *Šišić, F.*: i. m. 378.

24 Lásd Draskovich Miklós 1645. aug. 16-i levelét Draskovich Gáspárhoz, amelynek zárása Eusébia gyenge egészségén túl a családi szövetkezés politikai hátteréről is sokat elárul: „Az én

szól: „1646. február 11. Zrínyi Miklós gróf úr lakodalma Prauneken Draskovics Gáspár úr leányával, Eusébiával.”²⁵ Miklós gróf február 9-én tehát éppen csak megállt szusszanni saját otthonában, másnap már ment is tovább a következő lakodalomra – igaz, ez valóban csak kis kirándulás volt: Prauneck vára a közeli Luthemberg (Ljutomer) határában állt.²⁶

Ez a fél esztendő azonban korántsem csak lakodalommal, békés vadászgatással és mulatozással telt. Megkockáztatnám azt is: a menyasszony október elejére már felgyógyult – legalábbis erre utal, hogy október 3-án az ekkor még Klenovnikon tartózkodó Homonnai Drugeth János arra kérte Batthyány Ádámot, hogy küldené el „énekes gyermekét”, mert – mint mondja – „itt házassulandó személyek vannak”.²⁷ Vagyis: Klenovnikon lakodalmat terveznek október első hétvégéjén. Sőt az sem lehetetlen, hogy az ünnepség megkezdődött, csak botrányba fulladt, mert valaki kifecsegte az eddig gondosan titokban tartott házassági szerződés kényes részleteit. Draskovich János bán ügyvédje, Szokolovich Mihály ugyanis éppen a következő hétfőn, október 9-én adta be óvását a zágrábi káptalannál a házassági szerződés érvénye ellen,²⁸ hiszen Trakostyán és Klenovnik örökjogú birtokok voltak,²⁹ amelyeket leányágon nem lehetett továbbszármaztatni. Gáspár gróf a felzúdulásra nyilván számított, de valójában jobban tartott attól, hogy a rokonok az elhúzódó pereskedés helyett inkább fizetnek, és kiváltják a birtokot. Legalábbis erre utal a következő év májusában,³⁰ már a lakodalom után tett igen különös újabb káptalani bevallása: a hozománybirtok értékét harmincról hatvanezer forintra módosítja – miközben kiköti, hogy ha ő maga kívánná visszavásárolni azokat, akkor neki

---

régi jóakaró uramnak, Homonnay uramnak, Zrínyi Miklós urammal együtt ajánlom hív és köteles szolgáltatomat. Igen örülök, hogy az kigyelmed szerelmes leánya könnyebben legyen, Isten gyógyítsa meg!” Odescalchi, A.: i. m. 579.

25 „11. Febr. 1646. In Praunek nuptiae Com. Nicolai a Zrinio, cum Eusebia filia Dni Gasparis Draskovith” MTAK Kézirattár, K 53/II. 79v.

26 A lakodalom helyszíne, az 1925-ös tűzvészben elpusztult vár (Prauneck, Branek) a mai Szlovéniában, Ljutomer mellett állt; lásd *Ivan Stopar: Pregled grajskih stavb na slovenskem Štajerskem. Celjski zbornik* 31. (1984) 326–327.

27 Homonnai Drugeth János levelének részletét idézi *Takáts Sándor: Zrínyi-levelek*. In: *Uő: Magyar küzdelmek*. Genius, Bp., 1929. I. 132. Homonnainak ez, valamint a Takáts által a klenovniki időszakból idézett két másik, aug. 14-i és szept. 10-i levele azóta elveszett a Batthyány misszilis anyagból, csak innen ismerjük tartalmukat.

28 Szokolovich Mihály tiltakozása, 1645. okt. 9.; HDA Obitelj Drašković, fond 711. kut. 23. br. 10. (Archivum maius, fasc. 59. nr. 10.) Mint a szövegből látszik, Szokolovichot a Draskovichok informálták („prouti certo praetitulatis dominis comitibus innotuisset”), akik ekkor még azt hitték, a házassági szerződést alig néhány napja kötötték („his non ita diu praeteritis diebus”). Nem tartom lehetetlennek, hogy Zrínyi Miklós sokat vitatott terve a velencei szolgálatba lépésről szintén e botrányos hétvége eseményeire hirtelen felindulásból elkövetett reakciója volt. A dózsának írott levelét ugyanis 1645. okt. 10-én kedden dátumozta, már Csáktornyról. (Kiadva: *Csapodi Csaba: Kiadatlan Zrínyi-levelek. Irodalomtörténeti Közlemények* 66. [1962] 645.)

29 *Josip Adamček: Trakošćansko vlastelinstvo*. Kaj 5. (1972) 17–18.

30 A bevallásra 1646. máj. 12-én került sor. Az irat: AZN Loc. cred. D 162 (fasc. 9).

továbbra is csak az eredetileg meghatározott összegbe, harmincezer forintba kerülne. Ez a kitétel árulkodik róla, hogy valójában a házassági szerződés is leplezett zálogszerződés volt, ha nem is az egész összeget, de annak egy részét bizonyosan megkapta Gáspár gróf a vejétől.³¹ Draskovich János – hamarosan már magyar nádor! – ismét tiltakozik, a maga és két fia nevében, súlyos szavakkal ítélve el unokabátyja „istentelen és a testvéri szeretet természetes kötelékének ellentmondó”, „minden megmagyarázható ok nélkül, pusztán a nevezett bán és gróf úr elleni gyűlölettől és sértettségtől hajtott” cselekedetét.³²

A vihar még jó ideig nem ült el s talán ez is magyarázza, hogy a halasztott lakodalomra miért a távoli Prauneckben, Gáspár gróf – pontosabban ekkor már veje, Zrínyi – ljtomeri magánbirtokán, Stájerországban került sor. Az igazi skandalum azonban csak ezután következett. Gáspár gróf bizonyos volt benne, hiszen a szerződés is kikötötte, hogy ha leánya utód nélkül halna meg, az elidegenített családi birtokok visszaszállnak rá. Ám mégsem neki, hanem a joggal gyanakvó János bárnak lett igaza: a zágrábi káptalan levéltárában ma is megtalálható Draskovich Mária Eusébia végrendelete 1647. március 25-éről, amelyben egyértelmű kísérlet történik a hozománybirtokok átjászására. Azzal a kikötéssel, hogy Eusébia szülei, III. Gáspár és Eibesfeld Éva, életük végéig húzhatják a birtokok jövedelmének felét, sőt a fennmaradó félrész felét, tehát a jövedelmek negyedét, a többi Draskovich rokonok kapják. Értelmezhetjük ezt egyfajta ajánlatnak is, amivel a várható pereket kívánta megelőzni, de ettől még tény marad: Zrínyi megpróbálta felesége utód nélküli halála esetére is saját magának és rokonságának biztosítani az értékes birtokokat.³³

Hogy miért voltak ezek nem csupán anyagi, hanem mondjuk úgy, geopolitikai szempontból is értékesek, arra egy nem sokkal későbbi fejlemény mutat rá. Ugyanezen év végén már nem lehetett tovább halogatni a Draskovich János nádori kinevezésével megüresedett báni szék betöltését; a helyettesként megbízott Erdődy Miklós gyenge keze alatt valóságos anarchia keletkezett az országban. A háttérből Zrínyi hatalmas támogatója, Lippay érsek mozgatja a szálakat;³⁴ a kancellária teszi a dolgát, hivatalos véle-

31 A káptalani iratok elenchusa az előbbit még „*inscriptioként*” írja körül, ez utóbbit (ami nem más, mint a korábbi szerződés módosítása) már egyértelműen zálogba adásnak nevezi („Draskovich Caspar impignorat in et pro florenis 60^m Rhenensis totalia castra Trakostyan et Klenovnik comitatui Varasdiensi ingremiata”). Az összegek egyébként, ellentétben *Széchy* számításaival (i. m. I. 321.), reálisnak tűnnek: *Ladányi F.*: i. m. 53v szerint annak idején csak Prauneck váráért és a hozzátartozó birtokért 60 000 rajnai forintot fizetett Gáspár gróf.

32 HDA Obitelj Drašković, fond 711. kut. 23. br. 4. (1646. máj. 24.)

33 Draskovich Mária Eusébia „[...] totalem praemissam arcem Ztari Klenovnik, et medietatem dictae arcis, et castri bonaque et iura ipsorum possessionaria universa, ad eadem de iure et ab antiquo spectantia ac pertinere debentia, sibi modo praemisso inscripta, in simili defectus casu; eidem domini comiti et marito suo, haeredibusque et posteritatibus ipsius utriusque sexus universi inscripsisset ac obligasset, prouti inscripsit et obligavit [...]” AZN Loc. cred. D 237 (fasc. 12); 1647. márc. 25.

34 Ez az 1640-es évek közepén és második felében még bizonyosan így van; lásd *Kovács S. I.*: i. m. 52–54.; *Nagy Levente*: Zrínyi és Erdély. A költő Zrínyi Miklós irodalmi és politikai kap-

ményt kérnek a királyi tanácsosoktól. A túlnyomó többség támogatja a javaslatot. Mindössze két befolyásos ellenző akad. A mondottak fényében nem meglepő, kik azok: az unokaöccse félreállítása miatt vérig sértett öreg Frangepán Miklós gróf és Draskovich János nádor. Vagyis: Zrínyi házasságának kárvallottjai.³⁵ Az is jellemző, milyen érvet hoz fel a nádor Zrínyi kinevezése ellen: birtokai messze fekszenek a báni Horvátország határaitól, és ezért minden látogatása (például a zágrábi utazás a szabor üléseire) a szegény lakosság kárára történne. Most válik csak érthetővé, miért voltak Zrínyi számára kulcsfontosságúak a Zágrábhoz és Varasdhöz közeli zagorjei uradalmak: Trakostyán és Klenovnik megszerzése stratégiai kérdés volt a báni tisztség és a tényleges horvátországi hatalomgyakorlás szempontjából. Zrínyi báni beiktatásának húzódása ugyancsak összefüggésben lehet a két befolyásos ellenző fellépésével: a III. Ferdinándnál különösen nagy kegyben álló öreg Frangepán 1647-ben, Draskovich János nádor pedig 1648-ban hal meg – a majdnem két évvel korábban kinevezett Zrínyi beiktatására pedig csak ez után, 1649 elején kerül sor Varasdon.

Nem sokkal ezután bekövetkezik a tragédia: a gyenge egészségű feleség 1650. szeptember 14-én meghal. Három évtizeddel későbből, a távoli Erdélyből adatolható a pletyka, mely szerint Zrínyi a hűtlenségen kapott feleségét mérgez általi öngyilkosságra kényszerítette.³⁶ A történet eredetét most néhány évvel korábbra vihetjük vissza; aki először leírta, az Ladányi Ferenc, a Draskovich család genealógusa volt. Ladányi, 1675-ben befejezett munkájában Draskovich Gáspár közismert hibáit bocsánatos bűnökként mutatja be: gáláns természete, tudománykedvelése, mecénatúrája vitték költekezésbe. Meggondolatlan birtokadományát azonban maga is megbánta, amikor, mint Ladányi írja, „*leánya utód nélkül, de nem mérgezés gyanúja nélkül halálát lelte*”.³⁷ A szöveggörnyezetből világos, hogy a gyanúsított a férj, Zrínyi Miklós volt. Azonban ebben az esetben rendkívül elfogult tanúról van szó. Ladányi Ferenc ugyanis a kérdéses években Draskovich (III.) János, majd özvegye, Thurzó Borbála horvátországi birtokainak jószágkormány-

csolatai Erdélyel. Argumentum, Bp., 2003. (Irodalomtörténeti füzetek, 154.) 30–33.; új forrásanyag alapján: Tusor Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi szék” kialakulásának előzményei a 17. században*. PPKE–Gondolat, Bp.–Róma, 2005. 113–116.

35 MNL OL Kancelláriai lt. A 33. Propositiones et opiniones 1647. (ad nr. 79.) 94r–97v. A nádor érvei megismétlődnek a közvetlen ezután olvasható 1647. dec. 27-i Lippay-előterjesztésben. Uo. 99v. Draskovich János 1645-ben módot talált még Frangepán IX. Miklós 1634-es (Zrínyi-ellenes) végrendeletének (lásd 9. jegyz.) megerősítésére is: *Lopašić, R.*: i. m. 246.

36 Macskási Boldizsár szerint Zrínyi, miután a lovászával „kurválkodáson” érte volna feleségét, „*vitézi módon az fegyvert is elébe tette, s az mérget is, s az asszony az mérget választotta*”. *Herner J.–Orlovsky G.*: i. m. 82.

37 „*Nec prius Casparem Drascovithium facti [ti. a felelőtlen elzalogosítást – B. S.] huius paenituit, quam, dum et filiam, sine prole, licet non sine suspicione propinati veneni fato functam, et se sine spe recuperandarum arcium genero traditarum, conspexisset.*” *Ladányi F.*: i. m. 55r. (Kiemelés: B. S.)

zője volt, s maga is jegyzett protestáló iratot Draskovich Gáspár ellen.³⁸ Hogy a gyanút már azon melegében terjeszteni kezdte-e, nem tudjuk, legfeljebb sejtethetjük. A Wesselényi-összeesküvés bukása után viszont, egy olyan műben, amelyet a mozgalom egyik legnevesebb elárulójának,³⁹ Draskovich (IV.) Jánosnak ajánlott, több mint természetes a felbukkanása: ekkor, a megtorlások idején, a Zrínyieket rossz fényben feltüntetni szinte kötelező körnek számított. Ami ellenben a tényeket illeti: a házassági szerződésből és a többi iratból is egyértelműen kiviláglik, Zrínyi, bármennyire is igyekezett bebiztosítani magát és a balkézzről szerzett birtokokat, addig lehetett igazán biztos a dolgában, amíg felesége élt. Ráadásul az 1647. március 25-ei végrendeletből az is kiderül, hogy Eusébia terhes volt, szülés előtt állt⁴⁰ – tehát a nyomatékosan hangsúlyozott hitvesi szeretet és az érdekek egy irányba mutattak. Akár az is elképzelhető, hogy három évvel később egy hasonlóan sikertelen szülést nem élt túl – bár a haláláról beszámoló levél „*hatalmas fájdalommal járó betegségről*”⁴¹ beszél, ami már régebben is gyenge egészségére is visszavezethető. Kevésbé valószínű tehát, hogy a rosszindulatú pletykának bármi alapja is volna.

A birtokügyek körüli konfliktus lezárásának rövid ismertetése csupán azért fontos, mert az események melegében készült reprezentatív összefoglaló mű, Ráttkay György zágrábi kanonok Horvátország-története, szintén igencsak elfogult forrás, habár éppen a másik irányban. Ráttkay vékony mezszyén egyensúlyoz, hiszen koncepciója szerint Zrínyi Miklós mindenben a megelőző bán, Draskovich János politikai örökségét folytatja⁴² – ezért hát inkább elfedni igyekszik a köztük felmerült viszályt, mint bemutatni. Ennek egyenes következménye lesz Gáspár gróf feltétlen elítélése, a család fekete báránnyaként való prezentálása. Draskovich Gáspár „megrendszabályozása” a frissen beiktatott bán részéről a politikai anarchia erőskezdő s egyszersmind nagyvonalú rendezésének mintapéldája. A valóság ezzel szemben az, hogy Zrínyi az eredeti házassági szerződés határozott rendelkezése ellenére is megpróbálta magánál tartani a hozománybirtokot. Amikor Gáspár gróf visszafoglalta Trakostyánt, nem véletlen, hogy Zrínyi nem a báni katonaságot, hanem a Muraközből toborzott magánhadseregét küldte oda az operettostrom meg-

38 Gáspár gróf 1653-ban újra megpróbálkozott Trakostyán és Klenovnik elzálogosításával – ekkor már idejében leállítják a tranzakciót; a tiltakozó irat: DAH Obitelj Drašković, fond 711. kut. 29. br. 9. Az iratot jegyzi „Franciscus Ladanyi comitum Nicolai iunioris et Joannis Draskovich [...] arcium et bonorum praefectus”.

39 Lásd Kukuljević Sakcinski, I.: Glasoviti Hrvati i. m. 187–189.; Uő: Književnici u Hrvatah i. m. 317–319.

40 „[...] ex eo, quod totiesfata domina fatens, veluti ad praesens partui proxima, et in periculo eiusmodi parturientibus evenire solito propediem futura, imo constituta [...] sincerumque suum vice versa reciproci affectus indicium ipsi domino et marito suo re ipsa declarare vellet.” (33. jegyz.-ben i. h.)

41 „[...] post enormes morbi cruciatus [...]”. Zrínyi M.: i. m. II. 441.

42 Lásd erről korábban: Bene Sándor: Egy kanonok három királysága. Ráttkay György horvát históriája. Argumentum, Bp., 2000. (Irodalomtörténeti füzetek, 148.)

vívására,⁴³ hiszen tudta, hogy az Eusébiával íratott végrendelet ellenére a jog nem az ő oldalán állt. Végül, talán annak hatására, hogy Draskovich Gáspár az uralkodónál is bevádolta Zrínyit, és perrel fenyegetőzött, ráállt az egyezsége és visszaszolgáltatta a hozománybirtokokat, de nyilván nem jószántából, hanem III. Ferdinánd fellépésének hatására.⁴⁴

Ezzel végére értem a ma ismeretes források szemlélésének. Hosszabb távon nyilván a történeti kutatás, a szélesebb merítésű forrásfeltárás igazolja majd vissza vagy módosítja következtetéseimet. Ezúttal csupán az irodalomtörténet szempontjából lényeges aspektusokra hívnám fel a figyelmet. Az első Zrínyi Miklós verseskötetének közvetlen üzenetét, ha úgy tetszik, „perlokutív” jelentését illeti. A korábbi kutatás úgy látta, a kötet végső munkálatai, majd a kiadás előkészítésének lépései nagyobb politikai vagy katonai konfliktusok nélkül, viszonylagos „szélárnyékban” történtek.⁴⁵ Ez egyértelműen cáfolható: az 1651-es év első kétharmada súlyos családi vizzályal, majd belpolitikai konfliktussal telt, s a kötet megjelenése az aktualitások iránt fogékony kortársaknak is üzent az Eusébia iránti szerelem mélységéről, a halála körül keltett esetleges híresztelések alaptalan voltáról.⁴⁶ (Innen tekintve nem jelentéktelen részletkérdés, hogy a kötet hősnőinek, Cumillának, Eurydicének a halálesetei nem szándékos mérgezések, hanem *véletlen* „mérgeződések” következményei.)

Másodszor, a Draskovich-udvarok körüli történetek, főként a Klenovnik környékén mozgó szereplők azonosítása részint megerősíti, részint viszont jelentősen módosítja a Zrínyi-kutatás korábbi konszenzusát a Syrena-kötet bukolikus hányadának értelmezéséről, a pásztori maszkok mögött rejtőző szereplők identitásáról. Az értelmezés tárgya éppen az, hogy *milyen távoli és mennyire áttételes* ez a kapcsolat – ám erről semmit sem tudunk mondani, ha nem rögzítjük a megfeleléseket. Lássuk! A vadász: a költő maga; Viola: Draskovich Mária Eusébia; Berleba: Draskovich Borbála;⁴⁷ Licaon: Frangepán György;⁴⁸ Hajnal: Esterházy Anna Júlia. Ez utóbbi megfelelésből következik,

43 Rattkay, G.: i. m. 263.

44 Az egyezséglevél közlése: Szerémi [Odescalchi Artúr]: Gr. Zrínyi Miklós egyesség-levele i. m. Az egyezség létrejöttében mind Ladányi Ferenc (i. m. 55v), mind Keglevich Péter (*Šišić, F.*: i. m. 381.) szerint szerepe volt az uralkodó beavatkozásának.

45 A korábbi eredményeket összegezve Kovács S. I.: i. m. 67–68.

46 Akár tudatosan terjesztették a gyanút Thurzó Borbála köréből, akár nem, a hozománybirtokok körüli botrányról, Eusébia végrendeletéről sokan tudhattak; ha máshonnan nem, Gáspár gróf leveleiből, amelyekben erőszakos fellépését magyarázta, és segítséget kért. A levelekről Rattkay György is megemlékezik (i. m. 262.) – azóta azonban megsemmisültek vagy lappanganak.

47 Az azonosítás nem kétséget kizáró, de valószínű. Borbála szerencsétlenül végződött házasságairól lásd Keglevich Péter naplóját *Šišić, F.*: i. m. 382., 384.

48 Tekintve a gróf kiváló képzettségét és művészet iránti érdeklődését, méltó vetélytárs lehetett (vö.: 12. jegyz.). A sokat vitatott azonosítást egyértelműen eldönti, hogy Zrínyi Péter Licaon karakterét mindenestől kihagyja a Syrena-kötet horvát fordításából, hiszen saját sógorát, felesége, Frangepán Katalin bátyját ismerte fel benne (vö.: 9. jegyz.); a költői cenzúráról lásd Kovács S. I.: i. m. 35.

hogy elvetendő abszurditás „Júlia” azonosítása Esterházy Júliával (ekkor már régen Nádasdy Ferenc feleségével);⁴⁹ „Júlia” itt Violának egy újabb fikciósintre transzponált megfelelője, „fikció a fikcióban”, akárcsak Eurydice (vagy a „vadász” esetében Orpheus).

A harmadik megjegyzés immár nem eredmény, hanem új hipotézis egy régi hipotézisről. R. Várkonyi Ágnes lassan három évtizede fogalmazta meg sejtését a régi magyar drámairodalom egyik legrejtélyesebb darabjával, a *Constantinus és Victoriával* kapcsolatban: „Elsődleges forrásokkal ugyan nem tudom bizonyítani, mégis nehéz szabadulni az évek óta foglalkoztató gondolattól: *Constantinusban* mintha a fiatal Zrínyi alakja öltött volna testet.” Majd hozzátette: „Szerencsés kezű kutató talán Zrínyi és Draskovich Euzébia 1646. február 11-én megrendezett lakodalmával is összefüggésbe hozhatja majd a komédiát [...]”.⁵⁰ Anélkül, hogy a kérdés részletes vizsgálatába bocsátkoznék, egy momentumra mindenképpen szeretném felhívni a figyelmet. Ez pedig a *Constantinus és Victoria* cselekményének szinte zavarba ejtő illeszkedése az 1645-ös kontextusba. Gazdag szülők, egyetlen, féltett, nehezen adott leány; a kezdeti elutasítás legyőzése, a szenvedélyes, ugyanakkor kitartó szerelem Constantinus és Victoria között; idegen, nagy hatalmú kérő felbukkanása; Victoria színlelt betegsége, az idegen országba szökés terve; a szülők meggyőzése az állhatatos szerelem értékéről, a hosszú udvarlás és a boldog beteljesülés – mind-mind a Zrínyi és Draskovich Mária Eusébia közötti kapcsolatnak, a családi viszonylatoknak megemelt, a valóságot szépítő, ám mégis felismerhető valóságmaggal rendelkező ábrázolása. Jól érzékelhető, hogy a darabban éppúgy, mint a darabon kívül, a konfliktust a szülői pár folyton hangsúlyozott „temetetlen sok kincse” okozza. Nem állítom, hogy Zrínyi és Eusébia menyegzője az egyetlen korabeli főúri esküvő, amelyre ráillenék a cselekmény több utalása, csak annyit, hogy erre is ráillik. Ugyanakkor erősen elgondolkoztató, hogy az egyetlen kézirat a Draskovich-hagyatékból került elő. Az pedig még inkább elgondolkoztató, hogy a darab cselekménye tulajdonképpen kettős esküvő ünnepségének szándékára utal, hiszen az ötödik felvonás végén nemcsak a két címszereplő, hanem a másik páros, Achates („*Constantinusnak jóakaró, meghitt társa*”) és Leonóra („*a hercegnek maga udvarában felnevelkedett atyjafia*”, vagyis Victoria rokona) is egybekelnek. Emlékezzünk csak az 1645. szeptember 17-ei klenovniki lakodalomra: a vőlegény Erdődy Farkas (Zrínyi barátja, fegyvertársa), a menyasszony Draskovich Borbála (Gáspár gróf „*atyjafia*”, Eusébia unokahúga) volt.⁵¹ Feltevésem szerint ez lehetett az a színdarab, amit Draskovich Mik-

49 Az azonosítás Széchy Károly „felfedezése”, amellyel tévútra vitte az egész további kutatást a Zrínyi-versek kronológiáját (és közvetve a kötetkompozíció értelmezését) illetően. Széchy K.: i. m. I. 128–133.; Klaniczay T.: i. m. 61–63.; Jenei F.: i. m. 43–44.; Kovács S. I.: i. m. 48., 76–77.

50 R. Várkonyi Ágnes: Lára és politika Zrínyi életművében. Irodalomtörténeti Közlemények 90. (1986) 682. (Újra közölve: R. Várkonyi Ágnes: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok. Argumentum, Bp., 2010. 71.)

51 A dráma kiadása: Régi Magyar Drámai Emlékek. 2. Szerk. Kardos Tibor, Dömötör Tekla. Akadémiai, Bp., 1960. 105., 182. A vele kapcsolatos eddigi legfontosabb kutatások Ludányi Mária

lós gróf 1645. október 6-án, két részletben látott Klenovnikon, közvetlenül a botrány kitörése előtt.⁵²

Mindez természetesen már a fantázia birodalma. A realitás talaján maradva, R. Várkonyi Ágnes sejtését apró módosítással tarthatónak gondolnám: nem az 1646. évi megvalósult, hanem az 1645. október 8-ára tervezett Zrínyi–Draskovich esküvővel hozható kapcsolatba a komédia. A feltevés megerősítése újabb (a *Constantinus és Victoria* mintájának, forrásainak, szerzőjének, a kézirat másolójának megállapítására, illetve a kézirat történetének vizsgálatára irányuló) kutatások nyomán lesz lehetséges. A legfontosabb forrás szerencsére rendelkezésre áll: a *Constantinus és Victoria* kéziratát 1860. április 13-án Ivan Kukuljević Sakcinski a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta.⁵³

nevéhez fűződnek: Constantinusnak és Victoriának egymáshoz való igaz szerelmekről írott comedia: A magyar nyelvű udvari dráma születése. Bp., 1990. MTAK Kézirattár D. 14693. (Benne a korábbi publikációk revideált változataival.)

52 „Tragoedia duplex Vespertina et matutina 6. Octobris die Veneris.” MTAK Kézirattár, K 53/I. 79v. A „tragédia” megjelölés ne tévesszen meg: a korban általánosan használatos volt a vegyes fajú, komédia és tragédia elemeit ötvöző melodrámára is – pl. a dubrovnikai költő Ivan Gundulić *Ariadnéja* (1633) is a „tragédia” alcímet viseli, holott a darab valójában vidáman végződő, házasságot ünneplő komédiába fordul, akárcsak a *Constantinus és Victoria*. Lásd *Slobodan Prosperov Novak: Povijest hrvatske književnosti*. 3. Antibarbarus, Zg., 1999. 230–235.

53 MTAK Kézirattár 53/I–III. Lásd *Kukuljević Sakcinski: Književnici i. m.* 235., 318. A dráma szerzőségének és forrásainak kérdésére külön tanulmányban kívánok visszatérni.